

Várdai Mihail Istvanovics¹

A hagyományos fegyverzet-ellenőrzés lehetséges jövője, az első világháború előtti időszak mint modell

The Possible Future of Conventional Arms Control, The pre-World War I Period as a Model

Absztrakt

A 2022. február 24-én kezdődött orosz–ukrán háború következtében az európai biztonsági architektúra jelentős mértékben sérült. Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (North Atlantic Treaty Organization, NATO) 2023-ban egy újabb bővítéssel ment keresztül, és a fegyverkezési verseny ennek következtében újabb lendületet vett. A NATO és az Oroszországi Föderáció szembenállása, az elrettentés hangsúlyozása során kialakult helyzet nem kedvez a nemzetközi stabilitásnak. A feltörekvő Kína és a „remete” Észak-Korea, valamint az „ügyeletes rosszfiú” Irán tevékenysége következtében a nemzetközi helyzet nem egyszerű. A nem állami szereplők, különös tekintettel a katonai magánvállalatok, terrorista szervezetek jelentős destabilizáló tényezőként jelennek meg. Ennek egyik oka, hogy a technikai fejlődés következtében olyan nem tömegpusztító fegyverek jelentek meg, amelyek stratégiai hatást képesek kiváltani. Ezeket a kihívásokat és fenyegetéseket nem lehet kizárólag fegyveres erő alkalmazásával kezelni, hanem az elrettentés támogatására bizalom- és biztonságerősítő intézkedések fogantatásával, fegyverzet-ellenőrzési rezsimmel is lehet kezelni. A mostani helyzet viszont nem új. Az első világháborút megelőzően az 1900–1914 közötti időszakban a világ, hasonlóan a mostani helyzethez, jelentős politikai, társadalmi, gazdasági és ezáltal katonai változáson esett át. Az akkori helyzet azért is hasonló, mert a korabeli nagyhatalmak szövetségi rendszereket hoztak létre és erősítettek meg, és fokozódott a szembenállás a tömbök között. Az új technika korábban nem látott lehetőségeket nyújtott a haderőknek, amiből a vasút, az új csatahajók, a repülőgép és a géppuska

¹ Honvéd Vezérkar, Hadművelési Csoportfőnökség, Fegyverzet-ellenőrzési Főnökség.

alkalmazása jelentős mértékben átalakította a nemzetközi kapcsolatok rendszerét és a hadviselést. A tanulmány célja adaptációs kísérletet tenni az akkori helyzetre a meglévő fegyverzet-ellenőrzési rezsimek, illetve bizalom- és biztonságerősítő intézkedések előírásainak alkalmazásával a jelen helyzetet követő jövőre.

Kulcsszavak: fegyverzet-ellenőrzés, bizalom- és biztonságerősítő intézkedések, fegyverkezési verseny, elrettentés

Abstract

As a result of the Russian-Ukrainian war that began on February 24, 2022, the European security architecture was significantly damaged. The North Atlantic Treaty Organization (NATO) underwent another expansion in 2023, and arms race gained another momentum. The situation created during the confrontation between NATO and the Russian Federation and the emphasis on deterrence is not conducive to international stability, and the situation is not easy as a result of the activities of rising China and the "hermit" North Korea, as well as the "bad boy on duty" Iran. Non-state actors, especially private military companies and terrorist organisations, appear as significant destabilising factors. One of the reasons for this is the emergence of non-mass destruction weapons that can have a strategic effect, is the result of the technical progress. These challenges and threats cannot be dealt with by the use of armed force exclusively, but can also be dealt also with by implementing confidence and security building measures and with arms control regimes. However, the current situation is not new. Before the First World War, in the period between 1900–1914, the world was similar to the current situation, underwent significant political, social, economic and military changes. The situation at that time is also similar because the great powers of that time created and strengthened alliances and the opposition between the blocs increased. The new technology offered unprecedented opportunities to the armed forces, from which the use of the railways, new battleships, the airplanes and the machine guns significantly transformed the system of international relations and warfare. The study aims to make an adaptation attempt for the future, following the current situation by applying the provisions of the existing arms control regimes and confidence and security building measures to the situation at that time.

Keywords: arms control, confidence and security building measures, arms race, deterrence

Bevezetés

A fegyverzet-ellenőrzés, a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések a nemzeti biztonság elemei, amelyek a katonai biztonság egyik megközelítéséhez adja meg az állam részére az eszközöket. A másik fő eszköz az elrettentés és a katonai erő alkalmazása. A jelenkor technikai fejlődésének következtében ez a két eszköz a katonai biztonság eszközrendszerében jelentős. Ennek egyik jele, hogy Európában a hagyományos fegyverzet-ellenőrzési, bizalom- és biztonságerősítő intézkedéseket (*confidence and security building*

measures, CSBM²⁾ tartalmazó szerződések, megállapodások a 2022. február 24-én kezdődött orosz–ukrán háború következtében látszólag vesztek jelentőségükből. A fegyverzet-ellenőrzés és CSBM-ek körüli problematika nem új keletű és többretű. A nemzetközi politikai helyzet átalakulása 2014 márciusában felgyorsult, amikor is az Oroszországi Föderáció (Oroszország) annektálta a Krím félszigetet és támogatta a kelet-ukrajnai szakadárokat. A másik jellemző, hogy a technikai fejlődés következtében olyan fegyverrendszerek jelentek meg, amelyek megléte, alkalmazása stratégiai jelentőségű lehet. A jelenkori helyzet viszont véleményem szerint nem új. Hasonló helyzet az első világháborút megelőző években volt a nemzetközi kapcsolatok vonatkozásában. Ebben a tanulmányban ezt az időszakot mint scenáriót kívánom alkalmazni, az európai térségben meghatározó fegyverzet-ellenőrzési és CSBM-megállapodások tükrében. Ehhez a háborút megelőző időszak egyik jelentősebb eseménysorát veszem alapul, és az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés (Conventional Armed Forces Treaty, CFE Szerződés),³ a Bizalom- és Biztonságerősítő Intézkedések 2011. évi Bécsi Dokumentuma (Bécsi Dokumentum)⁴ a hozzákapcsolódó javaslatokkal együtt és a Nyitott Égbolt Szerződés (Open Skies Treaty, OST)⁵ erre a helyzetre való adaptálását végzem el. A tanulmány célja, hogy a hagyományos fegyverzet-ellenőrzés lehetőségeit felvázolja ezen a gondolat kísérleten keresztül.

Definíciók, megállapodások adaptálása

A tanulmány a következő, korábban megalkotott definíciók mentén kívánja bemutatni a fegyverzet-ellenőrzés, illetve a CSBM-ek hatásmechanizmusát ebben a scenárióban. A scenárió során a prekonfliktus időszakában a CSBM-ek, míg a posztkonfliktus időszakában a fegyverzet-ellenőrzés lehetőségei kerülnek fókuszba. A CSBM általam megadott definíciója:

„Olyan alkalmazott politikai cselekmények összessége, amely az államok közötti dialógus fenntartásával hozzájárul a biztonság kialakításához, fenntartásához azáltal, hogy a nemzetközi kapcsolatok különböző területein, ideértve a fegyveres erők közötti kapcsolatokat, az államközi együttműködést előmozdítja.”⁶

A fegyverzet-ellenőrzés alapdefinícióját, hasonlóan a következő módon kívánom definiálni:

„Olyan politikai és/vagy jogi kötelezettségvállalás az államok részéről, ami megakadályozza a fegyverek ellenőrizetlen terjedését (non-prolifерáció), korlátozza azok alkalmazását, lehetővé teszi azok ellenőrzött módon történő leszerelését, megsemmisítését, így

² A nemzetközi és nemzeti szakirodalomban a CSBM rövidítés elfogadott a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések tekintetében. A szerző megjegyzése.

³ 1999. évi VI. tv.

⁴ 1686/2017. (IX. 22.) Korm. határozat.

⁵ 2004. évi V. tv.

⁶ VÁRDAI 2022a: 196.

hozzájárulva az államok biztonságához azáltal, hogy lehetővé teszi az államok közötti dialógust, a bizalom kialakítását. A fegyverzetellenőrzés magába foglalja a kötelezettségvállalás(ok)nak megfelelő információk és adatok szolgáltatását, azok verifikálását, valamint a vállalt limitek eléréséhez szükséges kivonást, megsemmisítést.”⁷

A kiválasztott korszak esetében ezek a definíciók véleményem szerint megállják a helyüket. A korszakot tekintve a Bécsi Dokumentum előírásai közül elsősorban az I. fejezet, a Katonai Információk Éves Cseréje fejezetből elsősorban a 10.1., a 10.3., valamint a kornak megfelelő módosítással a 13. és 14. paragrafusok tudják megadni a kulcsfontosságú alapadatokat a harcoló egységekről és magasabbegységekről.⁸ Ebben az esetben a harcoló egységeknek a gyalogság, a lovasság és a tüzérség tekinthető mérvadónak, és esetlegesen a 2016-ban visszavont orosz módosító javaslatok haditengerészetre vonatkozó részei.⁹ Itt ki kell emelni, hogy az első világháborút megelőzően a csatahajók, csatacirkálók és a tengeralattjárók tekinthetők meghatározó fegyverrendszereknek. Ezen fegyverzetek, rendszerek békeelhelyezkedéséről vagy a CFE Szerződésben a *Jegyzőkönyv a bejelentésekről és információcseréről* előírásai alapján a lehetőség megvolt a szükséges információk átadására.¹⁰ A felszíni hadihajók definíciójához az 1922. évi washingtoni haditengerészeti szerződésben meghatározottak szerint azok az úszóegységek tartoznak, amelyeknek főbb fegyverzete legalább 203 mm (8 hüvelyk) űrméretű és legalább 10 160 metrikus tonna vízkiszorítással rendelkeznek.¹¹ A tengeralattjárók vonatkozásában mennyiségi korlát nem vezethető be, viszont az operatív fegyverzet-ellenőrzés eljárásait figyelembe véve, a CFE Szerződés vonatkozó részeiből lehetséges átemelni bejelentési formátumot a kifutásra és a kikötésre vonatkozóan. A másik fontos bejelentési lehetőséget a Bécsi Dokumentum V. fejezetének előírásai jelenthetik, amelyek a bejelentésköteles katonai tevékenységekkel kapcsolatosak. Ebben a fejezetben, együtt az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) Biztonsági Együttműködési Fórum 9/12. számú határozatának előírásai bírnak a legnagyobb jelentőséggel. Az előírások közül azt kell kiemelni, hogy az állam 42 nappal a bejelentésköteles katonai tevékenység kezdete előtt bejelenti a többi államnak azt, és részletezi annak célját, az abban részt vevő erőket. Ehhez kapcsolódik még a katonai tevékenységek megfigyelésével kapcsolatos VI. fejezet is, amely azt írja elő, hogy meghatározott létszámú erő és technikai eszköz darabszám esetén az adott tevékenységre a többi államtól megfigyelőket kell meghívni.

A tanulmányban nem kívánom a teljes időszak minden eseményét vizsgálni, hanem a példa kedvéért egy jellegzetes esetet dolgozok fel. Az első világháborút megelőző eseménysornak véleményem szerint minden egyes eleme külön tanulmányt érdemel, így csak röviden összegezve kívánom bemutatni a történések közül azt az eseménysort, ami hasonló a mai korhoz, analógiaként is alkalmazható, és bemutatom a különböző fegyverzet-ellenőrzésben és CSBM-ekben rejlő lehetőségeket.

⁷ VÁRDAI 2022a: 195.

⁸ Bécsi Dokumentum.

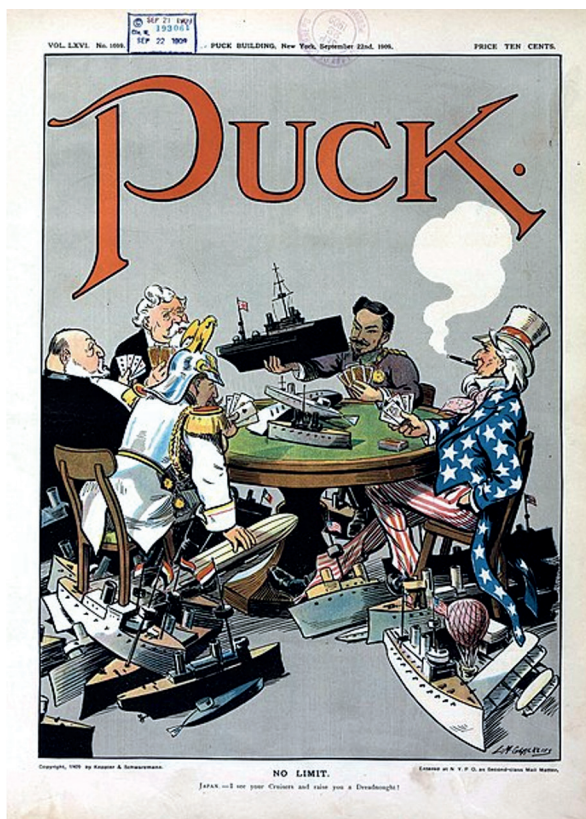
⁹ Russian Federation 2011.

¹⁰ CFE Szerződés. *Jegyzőkönyv a bejelentésről és információcseréről*.

¹¹ Washington Naval Treaty, Part 4, Definitions.

Az angol–német flottaépítési verseny

Az 1. ábrán a flottaépítési verseny karikatúrája látható, 1908. szeptember 22-én jelent meg a *Puck* magazinban. A képen a haditengerészeti nagyhatalmakról alkotott sztereotípiák láthatók, ahogy kártyáznak, és a tétük a különböző hajók, valamint Németország esetében a léghajó, az Amerikai Egyesült Államok vonatkozásában a repülőgép is megjelenik. Az angol–német flottaépítési verseny, véleményem szerint, meghatározó eseménysorozata az első világháborúnak. A német egyesítést követően, a német politikai irányelvnek köszönhetően a Német Császárság „helyet követel magának a nap alatt”, célja a paritás elérése a Brit Birodalommal.

1. ábra: Karikatúra a haditengerészeti fegyverkezési versenyről
Forrás: MACMILLAN 2013: 111.

Ez volt az úgynevezett „Weltpolitik”. A németek gyarmatosításba kezdtek, és a tengerentúli területek biztosítása érdekében szükségessé vált az erős haditengerészet kiépítése. A német flotta kiépítésére 1897-től Alfred von Tirpitz admirális tervei alapján került sor, célja volt, hogy a brit flottát a kikötőiben tartva engedményeket

kényszerítsen ki Németország javára.¹² Már a kezdetektől nyilvánvaló volt, hogy a németek nem képesek legyőzni a brit haditengerészetet. A német flottaprogramnak elsősorban elrettentési célja volt, vagyis olyan veszteségek okozására való képesség megteremtése, amelyet a potenciális ellenfél nem tud könnyen pótolni. Ebben az esetben alkalmazható az 1995. évi *Hadtudományi lexikon*ban megfogalmazott definíció, amely szerint az elrettentés:

„a nemzetközi erőszak-alkalmazás megelőzésének, a már folyó harccselekmények eszkalációja megakadályozásának egyik módja. Kísérlet a lehetséges ellenfél meghatározott cselekvési formáktól való eltérítésére olyan kockázatok jelzésével, amelyek aránytalanul nagyok lehetnek az elérni remélt nyereséghez képest. Akarati ráhatás a potenciális agresszorra abban az irányban, hogy mondjon le az erőszak alkalmazásáról és keressen politikai megoldást.”¹³

A 2019. évi *Hadtudományi lexikon* Új kötetében a következő módon jelenik meg az elrettentés:

„a nemzetközi erőszak-alkalmazás (agresszió) megelőzésének, a már folyó harccselekmények eszkalációja megakadályozásának egyik módja. Kísérlet a lehetséges ellenfél meghatározott cselekvési formáktól való eltérítésére olyan kockázatok jelzésével, amelyek aránytalanul nagyok lehetnek számára az elérni remélt nyereséghez képest. Akarati ráhatás a potenciális agresszorra abban az irányban, hogy mondjon le az erőszak alkalmazásáról, és keressen politikai megoldást. Az elrettentés működése azon a feltételezésen alapszik, hogy minden szereplő racionálisan fog cselekedni. Az irracionális szereplők ugyanis még vesztes pozícióból is, vagy akár az önmegsemmisítés kockázatával is támadást indítanak.”¹⁴

A kettő definíció közül véleményem szerint a korábbi tömörebb és pontosabban visszaadja az elrettentés lényegét. Ebben a szcenárióban úgynevezett preklasszikus elrettentésről lehet beszélni, vagyis alapvetően a potenciális ellenfél hadereje az elsődleges cél, amelyet a kialakított képesség fenyegethet.¹⁵ Ez a fegyverkezési verseny megmutatta, hogy a költségei rendkívül megterhelők lehetnek az állam részére.

A német haditengerészet nagyarányú fejlesztését a flottatörvények határozták meg. Az első ilyen törvényt 1898-ban fogadták el, amely előírta a hadihajók építését.

Ennek a fegyverkezési versenynek az egyik alapvető motívuma az volt, hogy a brit haditengerészet (Royal Navy) önállóan képes kell legyen legyőzni a következő kettő haditengerészetileg jelentős hatalom együttes haditengerészetét (*two power standard*). Az orosz–japán háború tapasztalatait figyelembe véve az admirális megrendelést adott egy új csatahajóra, amely forradalmasította a hadihajó-építést, ez volt az *HMS Dreadnought*. Ez a hadihajó akkori viszonyok szerint rekordsebességgel

¹² MASSIE 1992: 181–182.

¹³ SZABÓ 1995: 285.

¹⁴ HOLECZ 2019.

¹⁵ VÁRDAI 2022b: 86.

épült meg, vagyis 1905. október 2. és 1906. december 11. között.¹⁶ Ez a hadihajó új sztenderdként jelent meg, és az ára alapján lehet megbecsülni a haditengerészeti fegyverkezési verseny pénzügyi vonzatát.¹⁷ Ennek hatására a német haditengerészet szintén új hajókat rendelt meg, amelyeket az 1908. évi flottatörvényben határoztak meg.¹⁸ Ez a haditengerészeti fegyverkezési verseny gyakorlatilag 1912-re kifulladt, mert olyan költségekkel járt a német állam részéről, amelyet már nem tudott finanszírozni. Az alábbi táblázatok szemléletesen mutatják be a költségek arányát nagyhatalmanként.

1. táblázat: Nagyhatalmak haditengerészetének csatahajó-állománya és költségvetése (akkori áron) 1904-ben

Állam	Elkészült, vízre bocsátott csatahajók száma	Haditengerészeti kiadások (millió angol fontban)
Németország	24	10,7
Osztrák–Magyar Monarchia	7	2,3
Olaszország	3	4,7
Franciaország	17	11,7
Oroszország	22	11,9
Nagy-Britannia	39	36,8
Törökország	1	0,5 (becsült adat)

Forrás: a szerző szerkesztése BROSE 2014: 4. alapján

Az 1. táblázatban látható, hogy a haditengerészeti fegyverkezési verseny elején Nagy-Britannia jelentős összegeket fektetett a haditengerészetébe, és ezzel a többi nagyhatalom előtt járt. Ekkor, 1904-ben Oroszország volt a második hatalom, amelyik nominálisan nagy pénzügyi humán erőforrásokat investált a haditengerészetébe. Ez a táblázat a kiinduló adatokat mutatja, amelyben benne vannak mind a szolgálatban álló csatahajók, mind az építés alatt álló hajók. A fegyverkezési verseny ütemét azonban a 2. táblázat adja meg igazán.

A 2. táblázat alapján látható, hogy az első világháborút megelőző időszakban a nagyhatalmak jelentős összegeket fordítottak a haditengerészetük fenntartására. Oroszország haditengerészete az 1904–05 közötti orosz–japán háború következtében gyakorlatilag megsemmisült, vagyis 1904-ben a 22 darab csatahajóból nem maradt meg egy sem, és az első világháborút megelőzően gyakorlatilag nem rendelkezett számottevő haditengerészettel. Németország viszonylatában a Dreadnought típusú hadihajók darabszáma megközelítette a Brit Haditengerészet erejét, viszont ennek ára jelentős volt. A háborút megelőzően volt egy reménysugár, ami az úgynevezett „haditengerészeti szünnapok” elnevezéssel szerepelt a közbeszédben, de ez nem volt több propagandisztikus fogásnál.¹⁹

¹⁶ ROBERTS 1992: 14–16.

¹⁷ JOHNSTON–BUXTON 2013: 236.

¹⁸ MACMILLAN 2013: 131.

¹⁹ BÖNKER 2015: 2–3.

2. táblázat: Nagyhatalmak haditengerészeti kiadásai 1913-ban, és a növekmény 1904-hez képest

Állam	Dreadnought típusú csatahajók és csatacirkálók (félkövérrel a kész, a dőlt betűs a tervezett)	Hajóépítésre kiadott összeg (millió angol fontban, 1913)	A hadihajó-építésre szánt összeg növekménye százalékban 1904 és 1913 között
Németország	22, 4	11,4	131%
Oszták–Magyar Monarchia	3, 5	4,4	270%
Olaszország	4, 6	4,3	246%
Franciaország	4, 12	7,0	41%
Oroszország	0, 4	11,1	105%
Nagy-Britannia	34, 3	17,1	38%
Törökország	2	5,5	1100%

Forrás: a szerző szerkesztése BROSE 2014: 8. alapján

Hol a csapda? Azaz miért volt pénzkidobás?

A haditengerészetek az első világháború során nagy ütközetben igazán nem mértek össze erejüket. Az 1916. május 31. és június 1. között megvívott jütlandi csata során gyakorlatilag egy el nem döntött összecsapásban ütközött meg a német és a brit haditengerészet.²⁰ Fischer Ferenc művében megemlíti, hogy Németország az első világháború során cirkálójáború (*Kreuzerkrieg*), vagyis az ellenséges hatalmak kereskedelmi hajói támadásának segítségével ért el sikereket a haditengerészeti vonatkozásban. A *Kreuzerkrieg* hatására a német haditengerészet 1914-ben jelentős brit erőket kötött le, és ennek a tapasztalatait (alapvetően a dél-amerikai partvidék mentén végrehajtott manőverekét) a későbbiekben elsősorban Erich Raeder admirális feldolgozta.²¹ Egyik jelentős csatája, a Coronel-foki csata, amikor Maximilian von Spee admirális hajórajja jelentős veszteségeket okozott az ellene küldött brit haditengerészeti köteléknek.²² Wolfgang Wegener admirális memorandumát is fontos megérteni, amelyben Alfred Tirpitz admirális doktrínáját kritizálta. Ez alapján elmondható, hogy német részről a csatahajók építése és az azon alapuló doktrinális megközelítés nem tekinthető sikeresnek, mert a Royal Navy erőit nem tudta teljes mértékben lekötöni, és az Északi-tenger gyakorlatilag „holt tengerré” vált a háború során. Ezt később, a második világháború során, részben kiküszöbölik, mert Wegener javasolta, hogy Dániát és Norvégiát a német flotta műveleteinek érdekében meg kell szállni.²³

²⁰ Great War 2016.

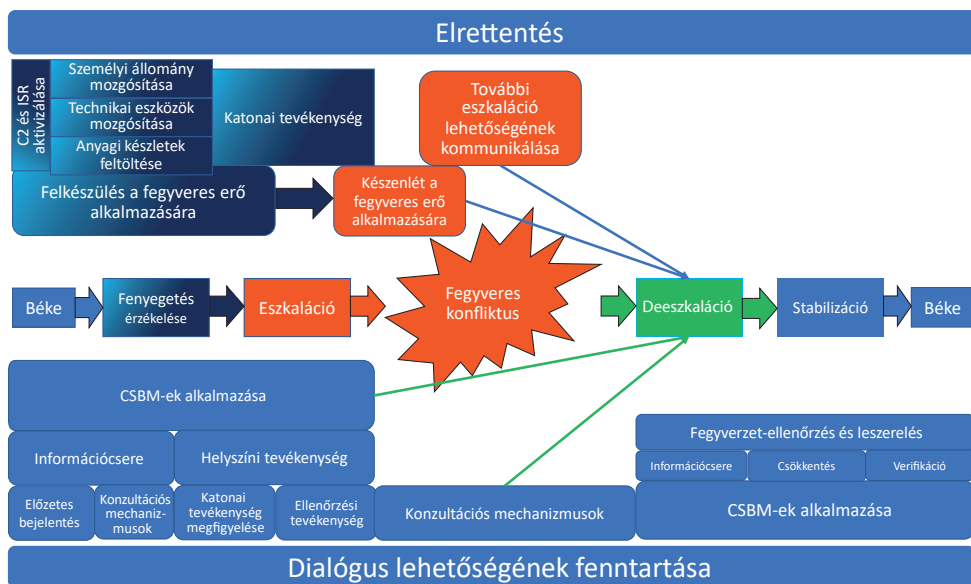
²¹ FISCHER 2014: 115–129.

²² CORBETT [é. n.]; REGAN 2003: 245–249.

²³ FISCHER 2014: 130–138.

Mihez hasonlítható ez az eseménysor, és milyen eszközrendszer áll rendelkezésre?

Az eseménysor hasonló a hidegháború fegyverkezési versenyéhez, amikor a szuperhatalmak, vagyis az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió szembenállásának egyik fő attribútuma a nukleáris fegyverkezési verseny volt. Ennek köszönhetően a hidegháborút lezáró fontos megállapodások közül a CFE Szerződés, a Nyitott Égbolt Szerződés és a Bécsi Dokumentum releváns. A fegyverkezési verseny mérséklésére és a dialógus kialakítására és fenntartására elsődlegesen a Pierre Harmel által összeállított jelentés a mérvadó.

2. ábra: Dialógus és elrettentés párhuzama

Forrás: a szerző szerkesztése HARMEL 1967 alapján

A 2. ábra az elrettentés és a „dialógus”, azaz a párbeszéd együttes alkalmazását mutatja be. A „Béke – Fegyveres konfliktus – Béke” egyenes mentén láthatók mind az elrettentés elemei, mind a „dialógus” politikai-katonai elemei. A tanulmány esetében érdemes megvizsgálni, hogy a „Fegyveres konfliktus” előtt, vagyis attól balra, hogyan néz ki a katonapolitikai helyzet, és a „deeskaláció” irányába milyen módon lehet eljutni a fegyveres összecsapás elkerülése érdekében. Ahogy a 2022. február 22-én kezdődött orosz–ukrán háborút megelőzően, az első világháborút megelőzően is, a felek a dialógus lehetőségét nem biztosították. Oroszország 2022. január 21-én az EBESZ államainak bejelentette, hogy a SARS-CoV-2 (Covid-19) járványra hivatkozva nem teszi lehetővé az ellenőrzési tevékenységet az országa területén.²⁴ A járványt megelőzően Oroszország területe felett a Nyitott Égbolt Szerződés szerinti légi

²⁴ Российская Федерация 2011.

megfigyelésre sem kerülhetett sor a háborút megelőzően. Az analóg helyzetre vonatkozóan (az első világháborút megelőző időszakban) a repülőgépekkel végzett megfigyelés nem volt megoldható, de helyszíni tevékenységekre, verifikációs tevékenységekre lett volna lehetőség. A helyszíni tevékenység alapvetően korlátozott rendszabálynak tekinthető. A jelenlegi helyzetben, hasonló eseménysor esetén, különösen nagy méretű „célobjektumok” felfedésére és azonosítására.

3. ábra: Novaja Zemlja nukleáris fegyver kísérleti helyszín
Forrás: USA OC-135

A 3. ábrán az USA által végrehajtott OST szerinti megfigyelő repülés felvételei láthatók. A felvétel Novaja Zemlja orosz nukleáris tesztközpont felett készült 2014. augusztus 28-án az Amerikai Egyesült Államok OC-135B típusú megfigyelő repülőgépéről 8843 láb magasságból. Látható, hogy a megfigyelő repülőgépek képességei, azaz az ismertett szcenárió esetén a hadihajók azonosítása is lehetséges a kikötőkben, dokkokban.

Ha a technika rendelkezésre állt volna, lehetőség lett volna a flottaversennyel kapcsolatos információk szerzésére, valamint a Bécsi Dokumentum II., III. és IV. fejezet előírásai alkalmazhatók lettek volna.

A II. fejezet értelmében az államok tájékoztatják a többi részt vevő államot a védelmi tervezéssel kapcsolatosan. Ennek értelmében a dokumentum tartalma a nemzeti biztonsági és védelmi/katonai stratégiát, a védelmi tervezési folyamatot és a haderő költségvetésére vonatkozó adatokat adja meg.²⁵ Az adatok közlését követően lehetőség van kérdések feltételére, amelyekre az adatszolgáltató állam válaszokat

²⁵ Bécsi Dokumentum, II. fejezet.

ad,²⁶ valamint lehetővé teszi a helyszíni megbeszéléseket, tanulmányutakat, amelyeket a Bécsi Dokumentum IV. fejezete alapján lehet végrehajtani.²⁷

A III. fejezet a Kockázatok csökkentéséről szól, ez a Bécsi Dokumentum legkevésbé kidolgozott fejezete. A fejezet értelmében az a részt vevő állam, amelyik érzékeli, hogy a másik állam fenyegetést jelenthet számára, elindíthat egy konzultációs mechanizmust, amikor is a felmerült problémákat tárgyalásos úton, kooperatív módon orvosolhatják. Erről bővebben Várdai írt a *Failure of Risk Reduction in OSCE (How to Modernize Confidence and Security Building Measures?)* című tanulmányában.²⁸

A Nyitott Égbolt Szerződés alapjai

A Nyitott Égbolt Szerződés a bizalomépítés egyik meghatározó eszköze az északi féltekén, hiszen alapvetően Vancouvertől Vlagyivosztokig, meghatározott rendben és meghatározott szabályok alkalmazásával lehetővé teszi más államok fegyvertelen repülőgépei számára, hogy megfigyeljék az adott állam területét a levegőből, gyakorlatilag feltérképezzék egymás területét még azok az államok is, akik nem rendelkeznek műholdas felderítő kapacitással. A Gorbacsov vezette Szovjetunió késznek mutatkozott a tárgyalásokra. Mire a tárgyalások formálisan is megkezdődtek Ottawában, 1990 februárjában, majd folytatódtak Budapesten április–májusban, az európai biztonsági rendszer alapvetően megváltozott, és a korábban tömbszemléletű tárgyalások jellege is átalakult.

A tárgyalások során felmerült az is, hogy az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés vonatkozó paragrafusai alapján hajtsanak végre megfigyelő repüléseket:

„XIV. Cikk

...6. A 120 napos maradék-szint érvényesítési időszak befejezésekor, mindegyik Részes Állam jogosult végrehajtani, és mindegyik az alkalmazási területen belül területtel rendelkező Részes Állam köteles fogadni, egy megállapodásban rögzített számú légi ellenőrzést az alkalmazási területen belül. Az ilyen megállapodásban rögzített mennyiséget és más alkalmazható rendelkezéseket a XVIII. cikkben említett tárgyalások során dolgozzák ki.”²⁹

Ez a cikkely gyakorlatilag elindította az OST speciális szabályrendszerének kidolgozását.

Az OST-t 1992-ben nyitották meg aláírásra, és 2002-ben lépett teljes mértékben hatályba, amikor is Oroszország törvényhozása ratifikálta. Az OST rendkívül pontos, technikailag körülírt bizalomerosztó intézkedéscsomag. A szerződés szerint a megfigyelő repülőgép meghatározott szenzorokkal és szenzoronként meghatározott képességekkel rendelkezhet. Az OST ezenfelül meghatározza a megfigyelő repülés kvótáit, amelyet a Nyitott Égbolt Konzultatív Bizottsága (Open Skies Consultative Commission, OSCC) az újonnan belépő államokra is eloszt. Az OST története során a legtöbb kvótája

²⁶ Bécsi Dokumentum, 15.5–15.6.

²⁷ Bécsi Dokumentum, 15.8.

²⁸ VÁRDAI 2021b.

²⁹ CFE Szerződés, XIV. cikk, 6. pont.

az USA-nak és Oroszország/Belarusznak³⁰ volt, azaz 42–42. Magyarországnak a kvótája 4. Ez azt jelenti, hogy az adott részes államnak a kvótának megfelelő megfigyelő repülést kell fogadnia, és ennyi megfigyelő repülést hajthat végre más államok területe felett a fogadó fél kvótájának erejéig.³¹ További korlátozás, hogy egyik állam sem hajthat végre a megfigyelt állam kvótájának 50%-ánál többet.³²

A szenzorokra vonatkozóan az OST pontosan meghatározza, hogy milyen jellegűek lehetnek, és ezeket a részes államok a bevezetést megelőzően hitelesítik, valamint a megfigyelő repülés során ellenőrzik. A szenzorok alapesetben arra képesek, hogy az általuk készített képek alapján meg lehessen állapítani egy szárazföldi eszköz kategóriáját, azaz az adott céltárgy például harckocsi, tűzérési eszköz vagy csak tehergépkocsi. Az OST IV. cikke alapján a következő szenzorok alkalmazhatók:

- optikai panoráma és sorozatfelvétel fényképezőgépek legfeljebb 30 cm-s felszíni felbontással;
- videokamerák valós idő-megjelenítéssel legfeljebb 30 cm-s felszíni felbontással;
- infravörös vonalas letapogató berendezések legfeljebb 50 cm-s felszíni felbontással;
- oldalra néző szintetikus nyílású lokátor legfeljebb 3 m-s felszíni felbontással.³³

Az OST tiltja az elektromágneses hullámokból származó elektronikus jelek gyűjtését, feldolgozását, átjuttatását vagy rögzítését, és ilyen tevékenységekre alkalmas eszközök nem lehetnek a megfigyelő repülőgépen, ideértve a besugárzásjelzőket is, amelyek valós idejű információt³⁴ szolgáltatnak.³⁵ Az OST-ben megvan a lehetőség, hogy a szenzorok képességeit javíthassák, valamint más jellegű szenzorok alkalmazását is be lehet vezetni, viszont ehhez az OSCC egyhangú döntése szükséges.³⁶ A megfigyelt fél a megfigyelő repülőgépet és a szenzorokat megbontás nélkül ellenőrizheti. A szenzorfedőknek olyan kialakításúnak kell lenniük, hogy kizárólag kívülről lehessen eltávolítani.³⁷

Új megfigyelő platform alkalmazását egy úgynevezett hitelesítési eljárást követően lehet tervezni. A hitelesítést végre kell hajtani, ha:

- új szenzort;
- új adathordozót szereznek be;
- új repülőgépet szereznek be.

A hitelesítés során a részes államok ellenőrzik a megfigyelő platform teljes dokumentációját, valamint hogy az OST és az ahhoz kapcsolódó OSCC-határozatoknak megfelel-e a hitelesíteni tervezett konfiguráció. A hitelesítés során ellenőrzik, különös tekintettel új szenzor esetén, a készített képek felbontását, amihez egy meghatározott

³⁰ Nyitott Égbolt Szerződés, II. cikk 3. pont, illetve III. cikk II. fejezet, valamint az A melléklet I. fejezet.

³¹ Nyitott Égbolt Szerződés, II. cikk, 9–10. pontok.

³² Nyitott Égbolt Szerződés, III. cikk, I. fejezet, 10. pont.

³³ Nyitott Égbolt Szerződés, IV. cikk, 2. pont.

³⁴ Nyitott Égbolt Szerződés, IV. cikk, 7. pont.

³⁵ Az orosz fél, a magyar An-26-on található SZPO besugárzásjelzőkkel kapcsolatosan minden repülés előtti ellenőrzéskor felhívta a figyelmet az OST vonatkozó pontjára, aminek a szerző egy alkalommal tanúja volt.

³⁶ Nyitott Égbolt Szerződés, IV. cikk, 3. pont.

³⁷ Nyitott Égbolt Szerződés, IV. cikk, 4. pont.

célobjektumot kell fényképezni. Bármely részes állam emelhet kifogást a hitelesítés során, amit részletes szakmai magyarázattal kell kiegészíteni.

A szenzorok alkalmazása vonatkozásában a feladattervben jelezni kell a szenzor alkalmazásának tényét és a különböző repülésiútvonal-szegmenseket, amelyeket előzetesen meg kell adni a megfigyelt félnek. A feladattervet korlátozza, hogy „a megfigyelt repülőgép repülési útvonala nem lehet közelebb 10 kilométernél olyan szomszédos ország határához, amely nem részes állam, de elérheti ezt a távolságot”.³⁸ Ennek a szabálynak nagy jelentősége van az amerikai kilépés okai között.

A szenzorok alkalmazását úgy kell tervezni, hogy a megfigyelt repülőgép minimális repülési magasságának biztosítania kell az OST szerint meghatározott maximális felbontási képességet. A megfigyelt repülőgép fordulása, magasságváltozása közben a szenzorok alkalmazása tilos, valamint egy szegmensen kizárólag egy típusú szenzor alkalmazható, amennyiben a megfigyelt repülőgépen több fajta szenzor található (jelenleg ilyen megfigyelt repülőgép nincs alkalmazásban). A megfigyelt repülőgépen található szenzorok konfigurációja (film típusa, alkalmazott lencse, digitális platform esetén az alkalmazott konfiguráció) a megfigyelt repülés során nem változtatható. A megfigyelt fél az OST alapján:

„Abban az esetben, ha a megfigyelt fél biztosítja a megfigyelt repülőgépet, a megfigyelt fél jogosult a megfigyelt repülőgép fedélzetén két repülési megfigyelővel és egy tolmáccsal képviseltetni magát, a megfigyelt repülőgép fedélzetén elhelyezett minden egyes érzékelő műszer ellenőrző pontján lévő repülési megfigyelőin felül, amennyiben a felek nem állapodnak meg másképpen.”³⁹

A megfigyelt repülés során keletkező adatok alapvetően két példányban készülnek, és a megfigyelt, valamint a megfigyelt fél kap belőle. A megfigyelt fél által készített adatok másolását, a film előhívását a megfigyelt fél jogosult ellenőrizni. Amennyiben vitás eset áll fenn a megfigyelt és a megfigyelt állam képviselői között, például navigáció elvesztése következtében nem lehet pontosan meghatározni a felvétel készítésének helyét, az adott feladat során keletkezett felvételeket meg kell semmisíteni. A megfigyelt fél a feladatot követően a többi részes állam részére megosztja a feladattervet,⁴⁰ és más részes államok másolatot kérhetnek a megfigyelt féltől, aminek az ellentételezése a Nyitott Égbolt Konzultatív Bizottságának (OSCC) vonatkozó határozata alapján történik meg.

Az OSCC az a fórum, ahol a szerződéssel kapcsolatos döntések születnek, és meghatározza a következő év megfigyelt repüléseinek rendjét. Ez a fórum lehetőséget ad a részes államoknak a vitás ügyek rendezésére akár plenáris, akár szűkített kör részére.

³⁸ Nyitott Égbolt Szerződés, VI. cikk, III. fejezet, 2. pont.

³⁹ Nyitott Égbolt Szerződés, VI. cikk, III. fejezet, 1. pont.

⁴⁰ Ez az OS F14-s formátum. A szerző megjegyzése.

Amerikai korlátozások

Az USA a területére vonatkozóan a következő korlátozásokat vezette be az OST szerinti megfigyelő repülésekre vonatkozóan.

2015 szeptemberében Oroszország, An-30B típusú megfigyelő repülőgéppel kívánt feladatot végrehajtani az USA felett. Az OSCC 2/05 2013. január 31-én hozott határozatára⁴¹ hivatkozva az orosz fél tranzitrepülőtereket kért az amerikaiaktól, megadva a repülés tervezett időpontjait. A kért repülőterek nem minősültek/minősülnek Nyitott Égbolt repülőtereknek, és ez alapján az orosz fél kérte, hogy az amerikaiak ideiglenesen minősítsék át ezeket a repülőtereket, a szükséges bejelentés megtételével.⁴² Az amerikai fél korábbi kétoldalú megbeszélések során átadott szóbeli nyilatkozatokban megerősített, az oroszok által hivatkozott OSCC-határozat értelmezése alapján nem engedte meg az orosz megfigyelő platform belépését az USA területére.⁴³ Az orosz fél azonnal jelezte, hogy az amerikai fél megsérti a Nyitott Égbolt Szerződést.⁴⁴ A Szerződés VII. cikk, 2. pontja alapján, orosz értelmezés szerint az OSCC 2/05 határozattal összhangban kérte az USA-t a tranzit biztosítására. Az orosz bejelentés szerint az amerikai fél mondvacsinált indokokkal utasítja el az orosz, akkori egyedüli digitális platformjának alkalmazását az USA területe felett.⁴⁵ Ezután a felek „gyakorlatilag” szó szerint idézték a kérdéses döntést, és kétoldalú megbeszéléseket folytattak, amelyeket nem hoztak nyilvánosságra.

Hawaii-szigetek és Alaszka vonatkozásában a megfigyelő repülések távolságát csökkentették, ami az oroszok szerint nem teszi lehetővé az állam területének, azon belül a katonai objektumok megfigyelését, különösen Alaszka vonatkozásában.

4. ábra: Maximális repülési távolság Alaszkában 2020. november 22-ig
 Forrás: Министерство иностранных дел Российской Федерации 2020

⁴¹ Arms Control Branch – Norway 2012: 441–442.

⁴² Российская Федерация 2015a.

⁴³ United States of America 2015.

⁴⁴ Российская Федерация 2015b.

⁴⁵ Akkortájt egyedül az orosz An-30B rendelkezett digitális szenzorokkal, azóta a Tu-154 és a Tu-214ON is rendszerbe állt. Az amerikai OS platform digitális szenzorokkal történő átalakítása a 2020. május 22-i bejelentést követően leállt. A szerző megjegyzése.

A 4. ábrán az amerikaiak részéről bevezetett repülési korlátozás látható Alaszka területére vonatkozóan, ami az Amerikai Egyesült Államok a Nyitott Égbolt Szerződésből való kilépéséig volt hatályban. A kis méretű kék színű körben az Elmendorf légibázis látható, ami Nyitott Égbolt repülőtér, és egy 1337 km sugarú kör, ami azt mutatja, milyen messze hajthat végre megfigyelő repülési feladatot bárki az OST alapján, pontozott vonallal pedig az Aleut-szigetek. Látható az ábrán, hogy Alaszka teljes területe nem figyelhető meg. Alaszka tekintetében az Elmendorf légibázisról 2016-ban megerősítették, hogy a legnagyobb repülési távolság 3820 km, ami alapján megállapítható, hogy az USA az OST E melléklet 5. bekezdése⁴⁶ alapján járt el.⁴⁷

Az amerikai fél ezt a passzust alkalmazta a csendes-óceáni területek feletti megfigyelő repülések szabályozására. Az amerikai fél még olyan korlátozást is bevezetett, hogy a partvonalától 24 tengeri mérföldnél nagyobb távolságra nem lehet megfigyelő repülést tervezni, amit repülésbiztonsági okokból hoztak meg.⁴⁸

A Nyitott Égbolt Szerződés alapján kijelölt repülőterek szabályai szerint a megfigyelő repülések belépési pontnak kijelölt repülőtereken kezdődhetnek, valamint ezeken érhetnek véget. Travis légibázis azért is érdekes, mert belépési/kilépési pontnak számít. Az amerikai fél 2019-ben a Travis légibázison engedélyezte az éjszakázást, bár korlátozta az érkezés és a távozás időszakára,⁴⁹ ami megfelel az OST előírásainak.⁵⁰

Szintén, a Trump adminisztrációra jellemző ok volt, hogy az „[...] oroszok kémkednek az amerikai elnök után. (sic!)” Az orosz feladattervek ugyanis olyan helyszíneket érintettek, amelyek az Egyesült Államok kritikus infrastruktúrájának elemei, valamint az elnöki rezidenciákat is. A vélekedés azért nem állja meg a helyét, mert a repülési tervet az amerikai fél előzetesen látta, valamint a szerződés megengedi ezt.

Orosz korlátozások

Az orosz korlátozások is jelentős mértékben meghatározzák az OST Szerződés körüli viták jellegét. Az orosz korlátozások jellemzően hasonlóak, mint az amerikai területi korlátozások, viszont ezek nem feltétlenül jelentik „tükör rendszabályok” bevezetését. A leghosszabb ilyen viták a kalinyingrádi terület, illetve az orosz–georgiai határ menti terület megfigyelésével kapcsolatosak.

Az orosz–georgiai határ menti korlátozás az oroszok egyoldalú rendszabálya, mert Georgia területén Abházia és Dél-Oszétia területét elismerte Oroszország önálló, független államnak, amelyek nem részes államai az OST-nek, így az OST VI. Cikk, III. fejezet, 2. pontja alapján korlátozzák a megfigyelő repülés útvonalát. A többi részes állam szerint *de jure* Abházia és Dél-Oszétia továbbra is Georgia része, ezért az oroszok által hivatkozott passzus ebben az esetben nem alkalmazható. Kalinyingrád vonatkozásában az orosz fél 500 km-ben korlátozta a repülési távolságot. Ezt azzal magyarázta, hogy a légtérhasználatból kifolyólag a repülés biztonsága ezt teszi lehetővé. Érdekesség, hogy

⁴⁶ Nyitott Égbolt Szerződés, E. melléklet, 5. bekezdés.

⁴⁷ United States of America 2016.

⁴⁸ Nyitott Égbolt Szerződés, VI. cikk, I. fejezet, 14. pont.

⁴⁹ United States of America 2019b.

⁵⁰ Nyitott Égbolt Szerződés, E. melléklet, 1. pont.

2019-ben egy lengyel vezetésű megfigyelő repülésen 505 km-t repültek Kalinyingrád felett, vagyis ez a szabály időnként rugalmasan alkalmazható. Az orosz magyarázat szerint ez egyszeri eset volt, amit repülésbiztonsági okokból engedélyeztek.

5. ábra: Maximális repülési távolság a kalinyingrádi régióban

Forrás: Министерство иностранных дел Российской Федерации 2020

Az 5. ábrán a kalinyingrádi régióra vonatkozó maximális repülési távolság látható. Ezt az oroszok 500 km-ben határozták meg. A vázlaton azt ábrázolták, hogy a maximális repülési távolsággal lefedik a régiót, így véleményük szerint nem szegik meg az OST vonatkozó pontjait.

Szintén fontos esemény volt a „Centr-2019” gyakorlat idején végrehajtott megfigyelő repülés. A megfigyelő repülés tervét 2019. szeptember 17-én GMT szerint 13 óra 30-kor (!) nyújtotta be az USA, és az orosz fél nem jelezte, hogy Orenburg térségében (a gyakorlat körzete)⁵¹ lenne bármilyen jellegű korlátozás. A megfigyelő repülés feladattervét 2 pontban módosították az amerikaiak orosz kérésre, amelyek közül egyik sem érintette jelentős mértékben a „célobjektumot”. 2019. szeptember 19-én az orosz fél, katonai tevékenységre hivatkozva bejelentette, hogy nem tudják biztosítani a repülőgép biztonságát. Ez azért is érdekes, mert az orosz félnek több mint 24 óra állt rendelkezésére a különböző légtér-koordinációs feladatokat megszervezni, valamint a megfigyelő repülés jelentősen hátráltatja a szárazföldi katonai tevékenységet (sic!). Később jelezték, hogy a második szegmens repülésére egy kiemelten fontos személy jelenléte okán 150 km sugarú körben teljes légtérzárlatot rendeltek el (sic!). A megfigyelt fél jelezte, hogy a Szerződés VI. cikkely, II. fejezet, 2. paragrafus értelmében végrehajthatja a megfigyelő repülést, a Szerződés VI. cikkely I. fejezet, 15. paragrafusa világosan kimondja, hogy:

⁵¹ A szerző megjegyzése.

„A megfigyelő repülések elsőbbséget élveznek mindennemű rendszeres légi forgalommal szemben. A megfigyelt fél biztosítja, hogy légiforgalom-irányító hatóságai elősegítsék a Szerződés szerinti megfigyelő repülések végrehajtását.”⁵²

Az oroszok továbbá próbálták azzal magyarázni, hogy „Norvégia és Románia a Bizalom- és biztonságerősítő intézkedések 2011. évi Bécsi Dokumentuma előírásai alapján kijelölt terület-ellenőrzést hajtanak végre, amelynek tevékenységét zavarhatja”.⁵³

Reakciók az amerikaiak kilépésére vonatkozóan

Az amerikai bejelentés nem érte váratlanul a részes államokat. A Covid-19-járvány idején, valamint az amerikai elnökválasztás évében történő bejelentés egyértelműen a választási kampány része. Az amerikai bejelentés az amerikai kifogásokat sorolja fel, amire a különböző államok másképp reagáltak. Az OST történetében a XV. Cikk vonatkozó pontjait először alkalmazták.⁵⁴

Kanada és Magyarország mint az OST letéteményesei összehívták a részes államok konferenciáját. Ezt a speciális konferenciát a Covid-19-járvány által kialakított helyzet következtében nem a szokványos módon, hanem videokonferencia keretében, 2020. július 6-án szervezték meg.

Az államok sajnálatukat fejezték ki, hogy az amerikai fél bejelentette kilépési szándékát, és remélik, hogy az adminisztráció visszavonja ezt a lépést. Abban nagy összhang van az európai államok, Kanada és az USA között, hogy az orosz fél szelektíven alkalmazza az OST szabályait, és az előírások nem teljesítése egyértelműen vezetett az amerikai kilépés bejelentéséhez. Az európai államok reménykednek abban, hogy az amerikai és az orosz fél a vitás kérdéseket rendezni tudja, így az európai bizalom- és biztonságerősítő intézkedések rendszere nem bomlik meg.

Oroszország az amerikai vádakra rendkívül tételes, adatokkal alátámasztott válaszokat adott. Ezek a válaszok a korábbi nyilatkozataik megerősítései. Az orosz diplomácia viszont kifejtette, hogy Oroszország az OST-vel kapcsolatos viták esetén nem „fenyegetőzött” kilépéssel, még a 2018-as sikertelen kvótaelosztás kapcsán sem, pedig akkor az oroszok véleménye szerint Georgia „nyugati segítséggel megsértette a szerződést”.

Vissza a jövőbe? Az orosz kilépés okai, következményei

Az orosz külügyminisztérium honlapján 2021. január 15-én megjelent egy közlemény, amely „bombaként” robbant. Az indok egy az oroszok által feltételezett amerikai megkeresés volt, amelyben arról volt szó, hogy a NATO-szövetségesek az OST során gyűjtött adatokat, valamint az Európában állomásozó amerikai bázisok miatt egyéb adatokat is bekértek. Az orosz fél ezzel kapcsolatosan fogalmazta meg a kilépés előkészítését.

⁵² Nyitott Égbolt Szerződés, VI. cikk, I. fejezet, 15. paragrafus.

⁵³ United States of America 2019a.

⁵⁴ Nyitott Égbolt Szerződés, XV. cikk, 2., 3. pontok.

2021. május 4-én az orosz kormány határozatot fogadott el, amelyben felkéri az orosz elnököt, hogy éljen törvényjavaslati jogával a Nyitott Égbolt Szerződésből való kilépés kapcsán.⁵⁵ Oroszország fő tárgyalója az *Izvesztyija* hírportálnak úgy nyilatkozott 2021. május 3-án, hogy az USA-nak egy hónapja van arra, hogy jelezze szándékait.⁵⁶

Amerikai részről a visszatérés az OST-be a Biden-adminisztráció alatt is kérdéses, mert az amerikai jogrendben a Szenátus 2/3-os támogatása szükséges, hogy csatlakozzanak egy nemzetközi szerződéshez, de ez nincs meg. Az amerikaiak az OST céljaira kialakított OC-135B-eket kivonta, azzal magyarázva, hogy ezek a gépek kiöregedtek. Az orosz fél ezt egyértelműen olyan lépésként érzékelte, hogy amerikai részről nincs meg a szándék a visszatérésre az OST-be, holott Biden elnök a kampányában ellenezte a szerződésből való kilépést. Az USA kormányzatában olyan hangok is megjelentek, hogy hatalmas hiba lenne visszatérni az OST Szerződésbe, mert orosz részről nem biztosított az OST előírásainak betartása. Amerikai részről 2021. május 27-én bejelentették, hogy amíg Oroszország nem tartja be az OST pontjait, addig nem fog az USA visszalépni a szerződésbe.⁵⁷

2021. július 20-án Oroszország képviselője, az OST vonatkozó pontjai alapján megtartott rendkívüli OSCC ülésen bejelentette, hogy orosz részről a kilépés okai az USA kilépése, illetve a NATO-tagok feltételezett szerződésszegései. Azzal, hogy az USA kilépett az OST-ból, szerintük „felborult az egyensúly”, és ez súlyos mértékben veszélyezteti Oroszország biztonsági érdekeit. Orosz részről ebben a bejelentésben kiemelték, hogy „konstruktívan álltak hozzá”, és ezt hiányolták a Nyugat részéről. Orosz részről a költségek elosztásával, illetve a megfigyelő repülések során szerzett adatok megosztásával kapcsolatosan javasoltak változtatni. A megfigyelő repülések során keletkező adatok megosztásának korlátozását tartják fontosnak, azaz azokat ne lehessen átadni harmadik félnek (értsd: USA), amihez határozattervezetet is készítettek. Orosz részről külön jelentőségű, hogy a Belarusz Köztársaság – Oroszország államcsoport is megszűnt az orosz kilépéssel.⁵⁸ A részes államok bejelentették, hogy az OST-t fenn kívánják tartani, és több állam megjegyezte, hogy részükről a „konstruktív hozzáállás megvan”, de Oroszország destruktív magatartása a szerződés vonatkozásában nehezíti annak alkalmazását, amire válaszul az orosz képviselő bejelentette, hogy az OST válságáért „egyedül az USA és szövetségesei a felelősek”. Az orosz kilépés 2021. december 18-ával realizálódott.

Van-e alternatívája a Nyitott Égbolt Szerződésnek?

Az első fontos vizsgálendő szempont, hogy az államnak milyen lehetőségei vannak egy másik állam területén felderítést, hírszerzést végezni. Ennek a szempontnak a részeként elsősorban azokat a rendszereket kell számba venni, amelyek képesek biztonsággal, operatíván képi információ gyűjtésére az államok felett. A műholdas

⁵⁵ Правительства Российской Федерации от 04.05.2021 № 698.

⁵⁶ Постникова 2021.

⁵⁷ SNEAR 2021.

⁵⁸ Выступление заместителя Министра иностранных дел Российской Федерации С.А.Рябкова на открытии Конференции государств-участников Договора по открытому небу, 20 июля 2021 года.

rendszerek képességei az utóbbi időszakban jelentős mértékben megnöttek, viszont nem minden állam tudja megengedni magának, hogy folyamatos vizuális megfigyelés alatt tartson más államokat. A műholdas rendszerek sérülékenysége, korlátozott élettartama szintén korlátozza a lehetőségeket.⁵⁹ Az űrszemét, valamint a földi időjárási viszonyok a műholdak képességeit korlátozzák, és nem lehet a szükséges operativitást biztosítani, amit az OST lehetővé tesz. A kisebb államok, köztük Magyarország, nem rendelkeznek olyan képességekkel, tapasztalatokkal és anyagi forrásokkal, amelyekkel az OST által nyújtott lehetőségeket ki lehetne váltani. Az OST szabályai szerint végrehajtott feladatok során begyűjtött adatok, azon belül is a megfigyelt állam haderejének elhelyezkedésére vonatkozóan, olyan mennyiségű és minőségű információforrásként tekinthetők, aminek kiesése jelentősen hátráltathatja a képi információk begyűjtését, azok elemzését.

6. ábra: Kjevik, Norvégia
Forrás: a szerző felvétele

A 6. ábrán Kjevik látható Google Earth felvételeken (felső sor), valamint OST szerint végrehajtott megfigyelő repülés során készített felvételeken (alsó sor). Látható, hogy a Google Earth-felvételek nagyjából hasonló felbontásban készülhetnek, viszont ahogy a jobb oldalt az alsó részen látható, az OST valamilyen szintű operativitást biztosít. Ez lehetővé teszi a különböző objektumokon a tevékenységek megfigyelését, és lehetőséget biztosíthat katonai tevékenységek megfigyelésére is. Ezzel kapcsolatban jelentették ki, hogy a német Airbus A319OH megfigyelő repülőgép „befektetés a jövőbe”.⁶⁰

⁵⁹ VÁRDAI 2021a: 39–41.

⁶⁰ VÁRDAI 2022c.

Összegzés

A fegyverzet-ellenőrzés alapvetően előrejelzési funkciót láthat el, és nem alkalmas a konfliktusok megakadályozására, sem azok megoldására. A vizsgált eseménysor, azaz az első világháborút megelőző haditengerészeti flottaépítési verseny során az akkori technikai színvonalnak megfelelő információcserére és helyszíni tevékenységekre sor kerülhetett volna, de a hatalmak ezt nem akarták, ami hozzájárult a feszültségek növeléséhez és végső soron a háború kirobbantásához. Ennek a háborúnak a hatása most is érzékelhető, és a technikai fejlődés következtében, az orosz–ukrán háború margóján egy újabb, az első világháborút megelőző fegyverkezési verseny figyelhető meg.⁶¹ Az eszközrendszer viszont rendelkezésre áll, és az államok nem zárkoznak el alkalmazni azokat mind a fegyveres konfliktusokat lezáró, mind a prekonfliktusos időszakban a kockázatok csökkentése érdekében.⁶²

Felhasznált irodalom

- Arms Control Branch – Norway (2012): *Book 2, Decisions to the Treaty on Open Skies*. 10th Edition.
- BÖNKER, Dirk (2015): Naval Race between Germany and Great Britain, 1898–1912. *International Encyclopedia of the First World War (WW1)*. Online: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/naval_race_between_germany_and_great_britain_1898-1912
- BROSE, Eric (2014): Arms Race Prior to 1914, Armament Policy. *International Encyclopedia of the First World War (WW1)*. Online: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/arms_race_prior_to_1914_armament_policy
- CORBETT, Julian Sir [é.n.]: Royal Navy – Naval Operations. Volume 1. *Naval History*. Online: <https://naval-history.net/WW1Book-RN1b.htm#23>
- FISCHER Ferenc (2014): *A háború utáni háború 1919–1933: a versailles-i szerződés kijátszása: a weimari németország haditengerészeti, légi és katonai aktivitása Ibero-Amerika országaiban*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- Great War (2016): The Battle of Jutland – Royal Navy vs. German Imperial Navy. The Great War Week 97. *YouTube*. Online: www.youtube.com/watch?v=nY4Ho5ha5KQ
- HARMEL, Pierre (1967): *The Future Tasks of the Alliance*. NATO. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_26700.htm
- HOLECZ József (2019): Elrettentés. In *Hadtudományi lexikon. Új kötet*. Budapest: Dialóg Campus, 212. Online: <https://bit.ly/42yoBms>
- JOHNSTON, Ian – BUXTON, Ian (2013): *The Battleship Builders: Constructing and Arming British Capital Ships*. Annapolis, MD: Naval Institute.
- MACMILLAN, Margaret (2013): *The War That Ended Peace: The Road to 1914*. New York: Random House.

⁶¹ VÁRDAI 2023a.

⁶² VÁRDAI 2023b.

- MASSIE, Robert K. (1992): *Dreadnought: Britain, Germany, and the Coming of the Great War*. New York: Ballantine Books.
- REGAN, Geoffrey (2003): *Haditengerészeti baklövések*. Ford. Molnár György. Pécs: Alexandra.
- ROBERTS, John (1992): *The Battleship Dreadnought. (Anatomy of the Ship)*. London: Conway Maritime.
- Russian Federation (2011): FSC.DEL/12/11.
- SHEAR, Michael (2021): U.S. Says It Will Not Rejoin Open Skies Treaty With Russia. *The New York Times*, 2021. május 27. Online: www.nytimes.com/2021/05/27/us/politics/us-russia-open-skies-treaty.html
- SZABÓ József szerk. (1995): *Hadtudományi Lexikon*. Budapest: Magyar Hadtudományi Társaság.
- The Washington Treaty* (1922). Online: www.digitalhistory.uh.edu/disp_textbook.cfm?smtID=3&psid=3995
- United States of America (2014): OS/US/14/0066/F14/O.
- United States of America (2015): OS/US/15/0070/F35/O.
- United States of America (2016): OS/US/16/0006/F35/O.
- United States of America (2019a): OS/US/19/0075/F14/O.
- United States of America (2019b): OS/US/19/0078/F26/O.
- VÁRDAI Mihail Istvanovics (2021a): A világűr militarizálásának kérdéseiről. *Honvédségi Szemle*, 149(1), 34–50. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2021.1.3>
- VÁRDAI, Mihail Istvanovics (2021b): Failure of Risk Reduction in OSCE (How to Modernize Confidence and Security Building Measures?). In *A hadtudomány és 21. század. 2021. évi tanulmánykötet*. DOSZ, 114–126. Online: <https://hdi.uni-nke.hu/document/hdi-uni-nke-hu/hadtudomany-es-a-21-szazad-kotet-2021.pdf>
- VÁRDAI Mihail Istvanovics (2022a): Fegyverzetellenőrzés a nemzeti- és katonai biztonság szolgálatában. In *A hadtudomány és 21. század 2022*. [H. n.]: DOSZ, 192–208. Online: <https://hdi.uni-nke.hu/document/hdi-uni-nke-hu/hadtudomany-es-a-21-szazad-kotet-2022.pdf>
- VÁRDAI Mihail Istvanovics (2022b): Posztmodern elrettentés. *Hadtudomány*, 32(3), 80–94. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.3.80>
- VÁRDAI Mihail Istvanovics (2022c): *Jelentés Németország Airbus A319OH megfigyelő repülőgépe és Románia RoDAS digitális szenzorral felszerelt An-30 Nyitott Égbolt megfigyelő rendszere hitelesítéséről*.
- VÁRDAI, Mihail Istvanovics (2023a): How the 21st Century Can Impact on the Formulation of Nem Arms Control Arrangements and Implementation of CSBMs?". In *A hadtudomány és 21. század 2022*. [H. n.]: DOSZ, 154–165, Online: <https://hdi.uni-nke.hu/document/hdi-uni-nke-hu/hadtudomany-es-a-21-szazad-kotet-2023.pdf>
- VÁRDAI Mihail Istvanovics (2023b): *Jelentés CART fegyverzet-ellenőrzési kerekasztal megbeszéléséről*. 2023. december 14.
- Выступление заместителя Министра иностранных дел Российской Федерации С.А.Рябкова на открытии Конференции государств-участников Договора по открытому небу, 20 июля 2021 года. Министерство иностранных дел Российской Федерации. Online: https://archive.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/4825017

Министерство иностранных дел Российской Федерации (2020): Договор по открытому небу: вопросы и ответы". www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_safety/1433650/

Постановление Правительства Российской Федерации от 04.05.2021 № 698. Официальное опубликование правовых актов. Online: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202105050003>

Постникова, Екатерина (2021): «У США пока есть месяц на раздумья». *Известия*, 2021. május 3. Online: <https://iz.ru/1159113/ekaterina-postnikova/u-ssha-po-ka-est-mesiatc-na-razdumia>

Российская Федерация (2011): CBM/RU/22/0006/F41/O.

Российская Федерация (2015a): OS/RU/15/0178/F35/O.

Российская Федерация (2015b): OS/RU/15/0208/F35/O.

Jogi források

1999. évi VI. törvény az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés és kiegészítő dokumentumainak együttes kihirdetéséről. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=999000006.tv>

2004. évi V. törvény az 992. március 24-én, Helsinkiben aláírt Nyitott Égbolt Szerződés kihirdetéséről. Online: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0400005.TV&pagenum=2>

1686/2017. (IX. 2) Korm. határozat az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet által elfogadott bizalom- és biztonságerősítő intézkedések 2011. évi Bécsi Dokumentumának közléséről Online: https://net.jogtar.hu/getpdf?-docid=A17H1686.KOR&targetdate=20170922&printTitle=1686/2017.%20%28IX.%2022.%29%20Korm.%20hat%C3%A1rozat&referer=http%3A//net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi%3Fdocid%3D00000001.TXT